

Kiang — poloosel nebo polokůň?

Jiří Volf

V příspěvku o asijských divokých oslech (Živa 2004, 6: 278–280) se E. Kůs podrobně zabývá taxonomií druhu *Equus hemionus* a zdůvodňuje její nejednotnost. Uvádí pět poddruhů: džigetaj (*E. b. hemionus*), ašdari (*E. b. hemippus*), khur (*E. b. khur*), onager (*E. b. onager*) a kulan (*E. b. kulan*); i návrh rozdělení osla asijského na druhy dva — *E. hemionus* a *E. onager*. Aniž bych chtěl zvýšit nepřehlednost v taxonomii polytypického druhu, pokládám za vhodné vzpomenout ještě dalšího zástupce divokých asijských koňovitých savců — kianga, jehož systematické zařazení je dokonce nejednotné mezidruhově.

Kianga objevili ve východním Ladaku (severní Kašmír) W. Moorcroft a G. Trebeck; ten první ho v r. 1841 popsal jako nový druh, vědě do té doby neznámý a pojmenoval ho *Equus kiang*: „Převládající barva světle červenokaštanově hnědá. Spodní strana čelistí, krk, břicho a nohy jsou bílé, hřívá černohnědá a vzpřímená. Uši jsou přiměřeně dlouhé, lysý ocas dosahuje poněkud pod hleznový kloub, kohoutková výška činí 14 loktů (cca 142 cm). Rámec těla je více do čtverce než u osla. Hřbet je méně rovný se sklonem za kohoutkem a vyvýšenou zádí podobně jako u koně. Krk je vzpřímenější, ale klenutější než u osla.“

Moorcroft byl svým objevem zřejmě nadšen. V jednom ze svých dopisů psal příteli J. Flemingovi: „Je to zvíře, které krásou očí a lehkostí pohybu se blíží antilopě... Svým pronásledovatelům kiangové nedovolí přiblížit se víc než na 500–600 yardů. Potom odbíhají, srocují se a očekávají další vývoj situace. Výstřel je vyplaší

natolik, že všichni prchají. Jejich hlas je bližší oslímu hýkání než řehtání koní.“ Moorcroftův kiang je dnes považován za nominotypický poddruh *E. k. kiang*, v českém názvosloví kiang západní. Mezi neplatná synonyma k této formě patří názvy *Asinus equioides* a *Asinus kyang*.

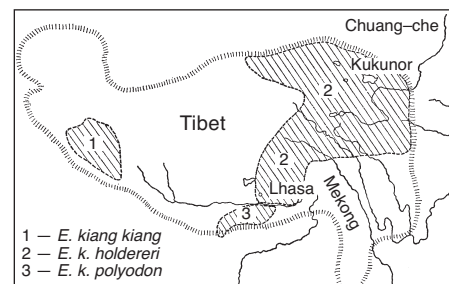
B. H. Hodgson popsal v r. 1847 z pohraniční oblasti Sikkimu a Tibetu menší rasu kianga jako *Asinus polyodon*, dnes *Equus kiang polyodon* — kiang jižní. Jako neplatné synonymum k této formě patří i název *Hemionus kiang nepalensis*.

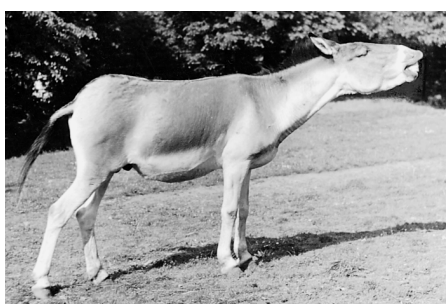
Vlevo: Pro kianga (*Equus kiang*) charakteristické červenokaštanové zbarvení kontrastuje s bílou spodinou těla, hlavy a končetin. Dokonale využívá i sebeskrovnější potravní nabídku
♦ Vpravo nahoře mapa přibližného rozšíření jednotlivých forem kianga. Upraveno podle C. P. Grovese (1974) ♦ Kiangové mají ze všech koňovitých savců nejvýrazněji vyvinutý tzv. úboří pruh (hřebec Narcis v pražské zoologické zahrádě v r. 1963), vpravo dole

V r. 1898 cestovatel Holderer lovil džigetaje v jižní Gobi a kiangy mezi jezerem Kukunor a Žlutou řekou (Chuang-che). P. Matschie, který později zpracovával kosterní materiál a kůže těchto zvířat, popsal v r. 1911 nejen nový poddruh džigetaje, *E. hemionus luteus* (dnes se většinou pokládá za identický s nominotypickou formou), ale i kianga, toho pojmenoval podle objevitele *E. kiang holdereri*. V české nomenklatuře je znám jako kiang východní. Oproti západnímu poddruhu je o něco vyšší a s větším podílem bílého zbarvení. Jako neplatné synonymum k této formě patří i název *Microbippus tafeli*.

Vezmeme-li ale v úvahu základní taxonomická kritéria a máme-li přitom na zřeteli variabilitu koňovitých i uvnitř jedné populace a nepřesnou lokalizaci odchytu zvířat i omezené množství srovnávacího materiálu, jeví se nám vymezování jednotlivých forem jako samostatných poddruhů značně vágní.

Naproti tomu fenotypické, etologické, ale i fyziologické rozdíly (línání, rozmnožování) nás opravňují ke snaze oddělit kianga jako druh (*E. kiang*) od ostatních asijských divokých oslů (Benett 1980). Tento názor posilují i genetické výzkumy O. A. Rydera a L. G. Chemnicka (1990). Přesto ale není jednoznačně přijímán, např. jeden z největších znalců asijských koňovitých A. G. Bannikov (1981) pokládá tři formy kianga pouze za poddruhy osla asijského (*E. hemionus*). V Mezinárodní plemenné knize je

Nahoře páření kiangů v pražské zoologické zahradě. Foto V. Motyčka ♦ Mohutné žvýkácké svaly kianga zpracují i nejtvrďší travní a keřový porost, vlevo ♦ Při flémování hřebec nasává pach říjné klisny, vpravo dole. Snímky J. Volfa, není-li uvedno jinak

kiang veden jako asijský divoký osel (Asiatic Wild Ass), v německém názvosloví jako poloosel (Halbesel), východní forma ve vědecké nomenklatuře jako *E. hemionus holdereri* (Pohle 2005).

Život kianga v přírodě

Areálem rozšíření kianga je tibetská náhorní plošina od Bhútánu na jihu po jezero Lobnor na severu a od pákistánsko-čínských hranic na západě po jezero Kukunor na východě (viz obr.). Poznatky o jeho životě v přírodě jsou staršího i novějšího data, N. M. Przevalskim počínaje (1881), přes S. Hedina (1903), E. Schäfera (1937) až po manžele Denzauovy (1999).

Ze všech informací vyplývá, že kiangové jsou vystaveni ze všech koňovitých kopytníků nejtvrďším životním podmínkám. Jejich biotop se nachází většinou ve výšce 4 400–5 000 m n. m. na šterkových zasolených půdách s velmi skrovnou vegetací. Průměrná roční teplota se i v chráněných údolích udržuje pod bodem mrazu. Kvůli zástině himálajského hřebene roční srážky nepřevyšují 300–400 mm, v západní části dokonce činí jen 100 mm. Vegetační doba trvá přibližně pouze tři měsíce.

Přes poměrně nízkou porodnost (natalitu) udržují kiangové ve větší části areálu

stabilní početní stavy. Tibetané jako buddhisté z náboženských důvodů kiangy ne loví. V oblasti Pákistánu způsobují ztráty pytláci, jinde misty i nomádi, odstraňující údajnou konkurenci domácích zvířat (jaků). Pochopitelně nelze vyloučit, že na indiko-čínských hranicích je loví vojáci. Z předátorů představují největší nebezpečí vlci (*Canis lupus*), v menší míře dhoulové (*Cuon alpinus*) a irbisové (*Uncia uncia*).

Velikost stád závisí nejen na hustotě místní populace, ale i na současných úživných podmínkách, klimatických poměrech a ročním období a kolísá od několika jedinců do několika desítek zvířat. Taková stáda se mohou za příznivých okolností spojovat, zejména na poměrně bohatých pastvinách v okolí vodních ploch, a tvořit tak velká společenstva o 300–400 jedincích. Jednotlivé stádo vede dospělá klisna, zezadu je zajišťuje hlavní hřebec. Při „husím“ pochodu zvířata mezi sebou udržují víceméně konstantní vzdálenosti. Starí hřebci bývají samotáři, jen v zimním období se sdružují do málo početných skupin. Mládenecká stáda (1–2letá zvířata) čítají obvykle 10–20 jedinců.

Jako všichni koňovití savci jsou i kiangové vybaveni velmi výkonnými smysly. Čich, sluch a zrak jim ulehčují vzájemnou komunikaci, orientaci v terénu i včasnou ochranu před predátory. Na člověka v otevřeném terénu reagují již ze vzdálenosti 1–1,5 km, je-li ovšem dobře zamaskován, přicházejí zejména mladí, méně zkušená a ostrážiti

jedinci až na vzdálenost 100–150 m (Denzau 1999).

Říje kiangů ve volné přírodě probíhá převážně od poloviny srpna do poloviny září. Vyznačuje se vzájemnou agresivitou hřebců od vytěsňování z dosahu stáda klisen až po krvavé boje. Březost trvá 11–11,5 měsíce. K porodům tak dochází poměrně pozdě, G. B. Schaller a G. Binyuan (1994) zaznamenali první hříbata na přelomu července a srpna, nejvíce porodů proběhlo v polovině srpna. Novorozená hříbata tvořila kolem 13 % jedinců stáda, roční hříbata v průměru jen přes 6 % stáda. Pozorovatele překvapil rychlý růst ročních hříbat, která bylo možno v zimním období označit již jako polodorostlá.

Z technických důvodů a pro rozsah areálu je velmi obtížné ověřovat skutečný početní stav kiangů v přírodě. J. Butler (1986) a G. B. Schaller (1997) se shodují na počtu 200 000 zvířat pro celou Čínu. V Indii (Ladak) lze uvažovat o 1 500–1 600 jedincích, v Pákistánu pouze o několika desítkách zvířat.

Kiang v zoologických zahradách

Obtížná přístupnost biotopů kianga je také hlavní příčinou, proč se dosud jen poměrně málo jedinců tohoto kopytníka dostalo do zajetí. Z literárních pramenů víme, že jeden zahynul v r. 1847 na lodi při cestě z Kalkaty do Londýna. Prvního živého kianga — klisnu obdržela Zoologická společnost v Londýně prostřednictvím majora W. E. Haya. Ten se zmiňuje o strastiplné cestě tohoto jedince, který se z nedostatku jiné potravy koncem plavby živil obsahem lodních slámníků. Muselo to být velmi odolné zvíře — v Londýně žilo ještě 18 let. Z dalších 21 kiangů, které postupně vlastnila Zoologická společnost v Londýně do 2. světové války, uhynul poslední v r. 1934.

Ve Velké Británii se chovem kiangů zabývala ještě zahrada hraběte Bedforda ve Woburnu, na evropské pevnině pak zoo v Berlíně, Mnichově a Amsterodamu, jednotlivá zvířata žila v Poznani, Římě, Paříži a Vídni, v Severní Americe v New Yorku a Washingtonu, kde jeden hřebec dosáhl dosud rekordního stáří více než 30 let (Dolan 1999).

Historie současného chovu kiangů začala r. 1957, kdy přišel pár dvouletých zvířat z Číny do zoologické zahrady v lotyšské Rize. Tři roky nato se tu narodilo první hříbě, hřebeček Narcis. Ať již z lehkomyšlnosti nebo neznalosti byl přenechán obchodní společnosti Zoocenter Moskva, která ho zaslala v rámci výměnných obchodů Zoologické zahradě v Praze. Do ní přišel jako desetiměsíční hříbě 30. dubna 1961.

Řízká zoo dodatečně litovala svého rozhodnutí, protože plných 12 let musela čekat, než se jí podařilo odchovat dalšího hřebečka — v té době byl ztráta importovaného hřebece znamenala konec jediného chovu kiangů mimo Čínu. Ještě nepochopitelnější byla skutečnost, že ani první řízká klisna nezůstala v domovské zoo: v r. 1964 jako roční odešla do litevského Kaunasu, kde byla zpočátku (úspěšně) pářena s kulanem; pražská zoo se jí marně snažila získat k Narcisovi.

K racionálnějším chovu v příštích letech významnou měrou přispěla Mezinárodní plemenná kniha pro asijské divoké osly, kterou vede C. Pohle a od r. 1968 ji

Tab. 1 Početní stav kiangů v lidské péči (mimo Čínu). První číslo v závorce znamená počet samců, druhé počet samic. Údaje se vztahují k počátku uvedeného roku

Rok	Počet zvířat	Rok	Počet zvířat
1956	2 (1,1)	1985	36 (17,19)
1960	2 (1,1)	1990	55 (30,25)
1965	4 (2,2)	1995	69 (38,31)
1970	6 (2,4)	2000	95 (46,49)
1975	12 (2,10)	2005	131 (61,70)
1980	25 (11,14)		

Tab. 2 Početní stav kiangů v českých a slovenských zoologických zahradách. První číslo v závorce znamená počet samců, druhé počet samic. PR-Praba, BO-Bojnice, CH-Chomutov, BR-Brno, PL-Plzeň. Údaje se vztahují k počátku uvedeného roku

Rok	PR	BO	CH	BR	PL	Celkem
1992	1,1					2 (1,1)
1995	1,1	1,0				3 (2,1)
1997	2,1	1,1				5 (3,2)
1999	2,1	1,1	1,0			6 (4,2)
2001	1,5	2,1	2,0	1,1	1,1	15 (7,8)
2003	4,5	1,1	2,0	1,3	1,1	19 (9,10)
2005	5,5	1,2	2,0	2,3	1,1	22 (11,11)

Tab. 3 Naroznění kiangů v českých a slovenských zoologických zahradách v letech 1992-2004. Písmeno F — samice, písmeno M — samec. Číslo plemenné knihy značí mezinárodní evidenci ve světových chovech, číslo evidenční pořadí mláďete narozeného v dotčené zoologické zahradě

Číslo knihy	Pohlaví	Číslo eviden.	Datum narození	Změna stanoviště	Datum úmrtí
119.	F	Praha 1	10. 8. 1992	Wuppertal 9. 8. 1994	-
139.	M	Praha 2	2. 10. 1994	-	2. 10. 1994
154.	M	Praha 3	6. 7. 1996	Chomutov 26. 6. 1997	2. 11. 2000
187.	M	Praha 4	13. 11. 1998	Chomutov 8. 10. 1999	26. 9. 2001
200.	M	Bojnice 1	5. 10. 1999	Chomutov 18. 9. 2001	-
210.	F	Praha 5	26. 7. 2000	Brno 25. 10. 2001	-
216.	M	Praha 6	13. 7. 2001	-	13. 7. 2001
224.	F	Praha 7	13. 10. 2001	-	14. 10. 2001
240.	M	Praha 8	3. 7. 2002	-	-
241.	M	Praha 9	10. 7. 2002	-	-
242.	M	Praha 10	14. 7. 2002	-	-
246.	F	Bojnice 2	13. 8. 2002	-	13. 8. 2002
248.	F	Praha 11	10. 10. 2002	-	-
253.	M	Brno 1	19. 6. 2003	-	-
261.	F	Bojnice 3	25. 7. 2003	-	-
274.	M	Praha 12	2. 7. 2004	-	-

vydává Tierpark Berlin. Chovatelé si uvědomili, jak vzácné zvíře mají k dispozici. Stav kiangů v Rize se začal úspěšně rozvíjet, odchovaná zvířata obohatali v párech zoologické zahrady v Kaunasu, Rostově, Moskvě a Nikolajevě, jedinci v Kaliningradu a v Termesu. Všichni tito kiangové ale přímo či nepřímo pocházeli z jediného původně importovaného páru, což vyvolávalo vysoký stupeň příbuzenské plemenitby (inbreedingu).

Teprve v r. 1980 se podařilo Zoologické společnosti v San Diegu získat z Číny nový pár kiangů. Zůstal ale z veterinárních důvodů v Tierpark Berlin, který po Praze převzal úlohu hlavního garanta obchodu se zvířaty mezi Západem a Východem. K nově importovanému hřebci byly připsány klisny z Rigy, Kaunasu a z Moskvy. Když v r. 1984 dostala z Číny pár kiangů Moskva, v r. 1986 pár San Diego, v r. 1988 dva hřebce a tři klisny Mnichov a konečně v r. 1990 klisnu Tierpark Berlin, dovršil se počet importovaných kiangů na zatím konečných 14 jedinců. Trebaže jen šest z nich (čtyři hřebci a dvě klisny) se zapojilo do vlastní reprodukce, bylo jasné, že při odborném a cílevědomém vedení celosvětového chovu má tato populace kiangů v zoo naději na trvalé přežití a početní růst. Po taxonomické stránce není třeba provádět selekci, proto-

že všichni importovaní (a tedy i odchovaní) jedinci náleží k východní formě *E. k. bohdederi*.

Současný počet kiangů chovaných v evropských a severoamerických zoologických zahradách (Pohle 2005, tab. 1) dokazuje nejen nezastupitelnou úlohu mezinárodních plemenných knih, ale i vůli chovatelů spolupracovat při ochraně ohrožených zvířat.

Poté, co v r. 1971 uhynul v Praze hřebec Narcis, 20 let žádná československá zoologická zahrada kiangy nechovala. Až v r. 1991 pražská zoo získala pár z Rigy a o tři roky později hřebce z Wuppertalu, v r. 1999 dvě klisny z Rigy a jednu z Oberwilu (Švýcarsko). Následovaly dovozy kiangů i do zoologických zahrad v Bojniciích na Slovensku (hřebec z Prahy a pár z Rigy), Plzni (pár z Tierpark Berlin), Brně (pár z Berlína a klisna z Rigy) a Chomutově (hřebci z Oberwilu a z odchovu v Bojniciích). Za posledních 14 let tak bylo do českých a slovenských zoologických zahrad importováno 14 kiangů (6 hřebců a 8 klisen), 16 mláďat (10 samců, 6 samic) se narodilo. Celkem 7 jedinců uhynulo a 1 byl exportován do zahraničí. Ze 16 narozených mláďat se odchovalo do dospělosti 12 jedinců. Tři hřibata uhynula první, resp. druhý den života, v jednom případě šlo

o potrat. Celkový stav kiangů v ČR a na Slovensku činil k 1. lednu 2005 necelých 17 % celosvětové populace držené v lidské péči (22 zvířat).

Chov zvířat v zoologických zahradách nám umožňuje doplnit nebo korigovat poznatky získané u volně žijících populací, zejména co se týká biologie rozmnožování. Dosavadní pozorování potvrzují u kiangů poměrně pozdní roční dobu rození mláďat. Z 271 porodů, u nichž známe přesné datum, 235, tedy 86,7 % se uskutečnilo v období června až srpna s vrcholem v červenci. Předpokládáme, že je to adaptace na extrémně tvrdé klimatické podmínky, kdy mláďata přicházejí na svět v relativně nejteplejším období roku. (U onagerů spadá vrchol porodů do června, u kulanů a koní Převalského do května). Pozoruhodné je, jak se chovem v lidské péči zvětšuje rozptyl porodů: V souboru jedinců (n = 78) narozených v letech 1960-1986 se ve zmíněném období červen-srpen narodilo 92,3 % mláďat, v souboru narozených v letech 2000-2004 (n = 79) jen 79,7 % mláďat. Stejný vývoj lze očekávat i v budoucnu. Dvojčata byla v chovu kiangů zaznamenána pouze jednou, a to při potratu v Rostově nad Donem v r. 1983.

Pohlavní dospělost kiangů můžeme odvodit jen z data narození prvního potomka s přihlédnutím k předpokládané délce doby březosti 11-11,5 měsíce (Rajpule 1989). V pražském chovu nejčasněji rodila klisna ve věku tří let a dvou týdnů, zabřezla tedy ve stáří 25 měsíců. Určovat dobu pohlavní dospělosti u hřebců je o to obtížnější, že chovatelé je obvykle připouštějí až ve zralém věku; ve srovnání s klisnami se opoždí — např. hřebci koně Převalského (*Equus przewalskii*) jen výjimečně úspěšně kryjí před dosažením věku 30 měsíců (Volf 2002).

Pozvolnější růst početního stavu chovaných kiangů oproti divokým koním nebo kulanům způsobila skutečnost, že klisny kiangů často vykazují dvouletý rytmus vrhů. V pražské zoo z 10 případů většího počtu vrhů samic jen třikrát následovaly po roce, šestkrát po dvou letech a jednou po třech letech. Nelze jednoznačně prokázat, že kvůli tvrdým životním podmínkám jsou hřibata kiangů potravně vázána na matku delší dobu než u většiny jiných koňovitých; s častým dvouletým rytmem vrhů se setkáváme např. i u onagerů.

Dlouhověkostí kiangové zaostávají za osly asijskými i koňmi Převalského. Věk 20 let je možno u nich pokládat již za vysoký, 25 let a více dosahují jen výjimečně. Před 2. světovou válkou jeden z londýnských hřebců uhynul po 26 a půl letech v zajetí. Z novodobých chovů se poměrně vysokého věku dožil pár importovaný z Číny do Rigy v r. 1957 — hřebec dosáhl věku 25 let, klisna 27 let. Samice narozená v Rize v r. 1966 uhynula v Tierpark Berlin ve věku 28,5 roku. Ze současného celosvětového chovu 131 kiangů k 1.1. 2005 dosáhli 20 let jen čtyři jedinci, tj. pouze 3 % stavu (osli asijsí > 17 %, koně Převalského > 10 %, osli somálští — *Equus africanus somaliensis* > 7 %). Rekord dlouhověkosti kiangů drží již zmíněný washingtonský hřebec: 30 roků, 1 měsíc a 21 dní.

Dlouhověkostí kiangů žijících ve volné přírodě nelze sledovat, je ale pravděpodobné, že životní podmínky a velcí predátoři neumožní těmto zvířatům překročit druhou dekádu života.